

УДК 347.633

Мельник Олександр Володимирович,
асистент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБИСТІ ВІДНОСИНИ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК УСИНОВЛЕННЯ: СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Особисті немайнові відносини, що виникають між батьками та дітьми, займають вагоме місце у сукупності усіх відносин, що виникають у родині. Традиційно вони є першорядними для кожної сім'ї. Отримавши спочатку закріплення у національних звичаях, традиціях, релігійних канонах, нормах моралі, поступово вони стали предметом охорони та регулювання норм законодавства, зокрема цивільного та сімейного. Ці відносини привертали до себе увагу науковців з давніх часів, а їх дослідження не втрачає своєї актуальності навіть сьогодні, що пояснюється постійною зміною відносин у сучасному суспільстві, появою нових форм та способів спілкування, які впливають на реалізацію та захист немайнових прав.

Стан дослідження теми. Протягом декількох століть особисті немайнові відносини були предметом дослідження багатьох цивілістів. Незважаючи на різноманітні монографічні дослідження, певні питання, пов'язані з охороною особистих немайнових відносин, не отримали ґрунтового дослідження та потребують додаткової розробки. Одним з них є особисті відносини, що виникають між батьками та дітьми, які були усиновлені. При розробці даної проблеми необхідно звернути увагу на праці сучасних цивілістів, що присвячені, по-перше, дослідженню теорії особистих немайнових прав, зокрема О.І. Гуменюка, Н.О. Давидової, Л.В. Красицької, Т.В. Ліснічої, Е.Е. Мухамедової, О.О. Посикалюка, Р.О. Стефанчука, Л.В. Федюк, С.І. Чернооченко; по-друге, дослідженню правовідносин у родині, зокрема це праці Б. К. Левківського, Г.О. Резнік, Г.Я. Тріпільського; по-третє, інституту усиновлення, основні питання якого розкриті у працях, зокрема, О.О. Грабовської, О.В. Губанової, Ю.В. Деркаченко, Л.М. Зілковської, Т.А. Стоянової, О. В. Тавлуя.

Метою дослідження є визначення вітчизняними вченими сучасного стану дослідження регулю-

вання відносин, що виникають у родині між батьками та дітьми, які були усиновлені.

Виклад основного матеріалу. Питання, пов'язані з дослідженням природи, визначенням поняття, системи та особливостей реалізації особистих немайнових прав фізичних осіб є одним з актуальних у сучасній цивілістиці. Значна кількість досліджень відносин, що виникають в процесі реалізації особистих немайнових прав, є досить значною як в Україні, так і за кордоном. Неабиякий інтерес до даної тематики обумовлюється значимістю особистих немайнових прав для кожної фізичної особи та, особливо, гарантій їх реалізації та захисту. Багатогранність цих відносин, стрімкий розвиток сучасних технологій спілкування, зокрема соціальних мереж, засобів зв'язків, Інтернету обумовлює важливість проведення додаткових досліджень з врахуванням тенденцій змін, що відбуваються у сучасному суспільстві.

Одним з напрямків дослідження теорії особистих немайнових прав є питання про особисті немайнові відносини, що виникають внаслідок усиновлення. При обґрунтуванні актуальності такої теми дослідження, слід звернути увагу на відсутність монографічних праць з відповідної тематики. Окремі питання, пов'язані з набуттям, реалізацією та захистом особистих немайнових прав дитини, зокрема після її усиновлення, лише побічно розглядалися деякими дослідниками.

Для всебічного розгляду обраної теми дослідження слід зупинити увагу на трьох напрямках – складових частин для даного дослідження: питаннях дослідження особистих немайнових відносин, прав та обов'язків подружжя, дітей та батьків як членів родини; усиновлення як підстави виникнення прав та обов'язків для усиновителів та усиновленої дитини.

Першим напрямком дослідження є питання визначення особистих немайнових прав, їх

особливостей, зокрема й у сімейних відносинах. Підґрунтям слугують наступні праці. Першорядне значення має докторська дисертація Р.О. Стефанчука «Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав» (2006 р.) [1]. Спираючись на наукові досягнення попередників та сучасні розробки, у монографії було надано визначення особистих немайнових прав, проаналізовано їх систему, особливості реалізації у окремих сферах життєдіяльності людини. Важливе місце у ній також займають питання, пов'язані з особистими немайновими правами дитини та правовідносинами, що виникають у родині.

Також окремі напрямки дослідження особистих немайнових відносин відобразились у таких працях: Чорнооченко С.І. «Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні» (2000 р.) [2], Красицька Л.В. «Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян» (2002 р.) [3], Давидова Н.О. «Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування» (2005 р.) [4], Федюк Л. В. «Система особистих немайнових прав» (2007 р.) [5], Лісніча Т.В. «Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність)» (2007 р.) [6], Мухамедова Е.Е. «Цивільно-правові аспекти реалізації особистих немайнових прав фізичної особи в Україні» (2010 р.) [7], Гуменюк О. І. «Особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію учасників цивільних правовідносин» (2011 р.) [8], Посикалюк О.О. «Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-саксонській системах» (2012 р.) [9] тощо.

Кожна з зазначених праць відображає авторський погляд або щодо окремих аспектів реалізації особистих немайнових прав фізичних осіб, або у окремій сфері життєдіяльності, або у порівнянні з регулюванням у різних системах права.

Передусім в рамках дослідження доцільно було б запититися на розгляді питання про співвідношення категорій «немайнове благо» та «немайнове право», визначити особливості немайнових благ у сімейних відносинах.

Немайнові блага та їх різновид – особисті немайнові права – є самостійною правосуб'єктною формою, яка належить громадянину як людині. Свій зміст та значення вона черпає у нормах Конституції. Сутність немайнового блага на відміну від права полягає у його нетоварності, належності особі з народження у силу закону, а не у порядку його правонаступництва чи дієздатності. Немайнові блага не включаються і в зміст правоздатності громадянина. Захист порушених немайнових благ, а також захист від дій, які посягають чи створюють загрозу пося-

гання на майнові блага, здійснюється у випадках і у порядку, передбаченими ЦК та іншими законами. Способи захисту звичайних цивільних прав використовують для захисту немайнових благ у випадках та у межах, які відповідають сутності немайнових благ [10, с.33].

Представляється доцільним та корисним узагальнення теоретичних положень з питання регулювання особистих немайнових відносин у родині між батьками та особами, які були усиновлені та визначення їх особливих рис у сімейних відносинах.

Значне місце у сукупності відносин, що виникають у родині, займають особисті немайнові відносини подружжя. Відомо, що сім'я – це мала соціальна спільність. Шлюб та подружні відносини складають основу сім'ї та основу сімейних відносин. Без розгляду цих взаємопов'язаних понять неможливо повністю дослідити правову природу інститут особистих немайнових відносин подружжя [11, с.28]. Складовою частиною особистих немайнових відносин у родині є особисті відносини між батьками та дітьми.

Відносини батьків та дітей, включаючи немайнові, здавна були предметом правового регулювання. Звичайно, саме особисті немайнові відносини займають провідне становище у відносинах батьків і дітей, оскільки дитина найчастіше ще не має власного майна і цілком залежить від батьків, як у матеріальному, так і у емоційному плані. Слід зауважити, що історично регулювання відносин батьків і дітей характеризувалося безмежною владою батька, що ставало причиною зловживань, особливо у випадках, коли інтереси батька суперечили інтересам дітей [12, с.40].

В залежності від національних традицій, правил поведінки, які історично склалися на певній місцевості, кожній національності притаманна своя специфіка особистих немайнових відносин у суспільстві. Особисті немайнові відносини у родині у двадцять першому столітті, на відміну від стародавніх часів, в більшості демократичних країн змінилися у бік визнання за дитиною кола прав та обмеження батьківської влади, у тому числі шляхом встановлення заборони вчиняти насилля над дітьми та нав'язувати їм власну волю. Разом з цим, у окремих країнах все ж таки залишається головною батьківська влада, а права дитини досить обмежені чинним законодавством.

Представляє інтерес для вивчення питання щодо спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо. Як звертає увагу О. Ієвіня, батьки мають право укласти договір відносно здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Такий договір укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Оскільки в житті часто тра-

пляється, що той з батьків, з ким проживає дитина, перешкоджає тому, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною, Сімейний кодекс містить норму, за якою той з батьків, хто проживає з дитиною, у разі ухилення від виконання договору, зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків [12, с.48]. Це питання є актуальним та потребує відповідного дослідження й щодо відносин зі всиновленою дитиною.

Специфіка правового регулювання особистих немайнових відносин за участю дитини може бути визначена лише на підставі комплексного аналізу міжнародного та національного законодавства, тому останнє потребує вдосконалення та деталізації положень щодо здійснення та захисту особистих немайнових прав дитини [13, с.86].

Отже, другим напрямком дослідження є визначення кола прав та обов'язків членів родини, порядку вирішення сімейних спорів. У теорії сімейного права досить ґрунтовно досліджено коло та зміст прав та обов'язків дітей та батьків, які є взаємними. Але є питання, що залишаються недостатньо дослідженими, зокрема це стосується правопорушень у сімейних відносинах та захисту особистих немайнових сімейних прав. Як вірно звертає увагу Е.А. Крапивенська, у теперішній час сімейне законодавство не у повному обсязі урегулює порядок та способи охорони особистих немайнових прав неповнолітніх. Тому при вирішенні відповідних справ судам необхідно ґрунтовно підходити до вивчення усталеної судової практики з метою ефективного використання норм [14, с.40]. Крім цього, слід погодитися з О.М. Калітенко, яка звертає увагу, що необґрунтовано поза увагою вітчизняних дослідників залишилася проблема визначення поняття, характерних рис та особливостей правопорушень в сфері особистих немайнових сімейних відносин. Враховуючи те, що особисті немайнові сімейні відносини складні та різноманітні за своєю природою та суб'єктним складом, стає зрозумілим, що й характер сімейних правопорушень так само неоднорідний і умови настання відповідальності різноманітні [15, с.98].

Таким чином, питання щодо визначення прав та обов'язків членів родини, порушень прав у сімейних відносинах та притягнення до відповідальності за такі порушення представляється досить важливим та необхідним. При здійсненні такого дослідження поміж інших, слід ґрунтуватися на дисертаційних дослідженнях Б.К. Левківського «Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї» (2004 р.) [16], Г.Я. Тріпутьського «Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми» (2008 р.) [17], Г.О. Резнік «Особисті немайнові права дитини» (2014 р.) [18].

Третім напрямком в межах даного дослідження є праці з питання усиновлення. Факт усиновлення є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків між усиновленою дитиною та усиновителем. Слід підтримати точку зору К.Ю. Паршукової про те, що усиновлення є особливим різновидом правовідносин, які мають у своєму суб'єктивному складі підстави виникнення, припинення та змісту правових зв'язків між особою, яка всиновлює, та особою, яка всиновлюється, відмінних від батьківських правовідносин, які регулюються нормами сімейного законодавства [19, с.17].

При дослідженні правовідносин, що виникають внаслідок усиновлення існує безліч спірних питань. Одним з таких є проблеми забезпечення таємниці усиновлення. Як вірно підкреслюється у науковій літературі, проблеми забезпечення таємниці усиновлення мають не тільки правовий, але й етичний характер, намір збереження таємниці усиновлення може викликати прояв постійної турботи, напруження у взаємовідносинах батьків та дітей, страх перед можливим розкриттям таємниці. Питання про збереження таємниці усиновлення повинно вирішуватися у відповідності з чинним законодавством і відповідно до обставин, які визначають необхідність застосування мір, спрямованих на забезпечення збереження таємниці усиновлення [20, с. 187-188].

Серед праць українських вчених, присвячених питанням усиновлення, слід відмітити роботи Л.М. Зілковської «Правове регулювання усиновлення в Україні» [21], О.О. Грабовської «Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які проживають на території України» [22], Т.А. Стоянової «Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України» [23], Ю.В. Деркаченко «Реалізація міжнародно-правових норм у сфері міждержавного усиновлення дітей» [24], О.В. Губанової «Організаційно-правове регулювання усиновлення в Україні» [25], О.В. Тавлуя «Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння)» [26] та інш.

Таким чином, для здійснення повного та всебічного дослідження особистих немайнових відносин, що виникають між батьками та дітьми при їх усиновленні, необхідно торкнутися основних трьох тематичних напрямків. По-перше, враховуючи здобутки цивілістів, дослідження яких присвячені особистим немайновим правам фізичних осіб, визначити специфіку та особливості, а також зміст особистих немайнових прав, які виникають при усиновленні. По-друге, на підставі аналізу правового статусу батьків та усиновленої дитини визначити відмінності у порівнянні зі статусом рідної дитини. По-третє, визначити специфіку правовідносин, що виникають внаслідок усиновлення та породжують

певну специфіку взаємовідносин, змісту прав та обов'язків. Тільки з врахуванням всіх існуючих здобутків теорії цивілістики з цих напрямків можливо виявити недоліки у правовому регулюванні зазна-

чених відносин та запропонувати зміни у чинне законодавство, що дозволить підвищити ефективність механізму захисту та охорони особистих немайнових прав усиновлених дітей та їх батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р.О. Стефанчук ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
2. Чернооченко С.І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні : 12.00.03 : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.І. Чернооченко. – Х., 2000. – 18 с.
3. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія / Л.В. Красицька. – Донецьк : ДІВС МВС України, 2002. – 164 с.
4. Давидова Н.О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н.О. Давидова. – К., 2005. – 18 с.
5. Федюк Л.В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л.В. Федюк. – К., 2006. – 16 с.
6. Лісніча Т.В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.В. Лісніча. – Х., 2007. – 20 с.
7. Мухамедова Е.Е. Цивільно-правові аспекти реалізації особистих немайнових прав фізичної особи в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е.Е. Мухамедова. – К., 2010. – 20 с.
8. Гуменюк О.І. Особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію учасників цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.І. Гуменюк. – К., 2011. – 20 с.
9. Посикалюк О.О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Посикалюк. – К., 2012. – 20 с.
10. Андреев В.К. Существо нематериальных благ и их защита // Журнал российского права. – 2014. – № 3. – С. 27-33.
11. Елисеєва А.А. Историческое развитие института личных неимущественных отношений супругов в России // Право и государство: теория и практика. – 2007. – № 9 (33). – С. 28-30.
12. Ієвіня О. Деякі аспекти правового регулювання особистих немайнових відносин батьків і дітей / О. Ієвіня // Нотаріат для Вас. – 2011. – № 1-2. – С. 40-50.
13. Новохатська Я. До питання щодо реалізації особистих немайнових прав дитини / Я. Новохатська // Юридичний журнал. – 2012. – № 5 (119). – С. 83-86.
14. Крапивенская Е.А. Некоторые вопросы охраны личных неимущественных прав детей / Е.А. Крапивницкая // Российский юридический журнал. – 2007. – № 3. – С. 38-40/
15. Калітенко О.М. До питання про правопорушення в сфері особистих немайнових сімейних правовідносин / О.М. Калітенко // Часопис цивілістики. – Вип. 15. – С. 98-103.
16. Левківський Б.К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Б.К. Левківський. – К., 2004. – 20 с.
17. Тріпільський Г.Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г.Я. Тріпільський. – Одеса, 2008. – 20 с.
18. Резнік Г.О. Особисті немайнові права дитини (цивільно-правовий та сімейно-правовий аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Резнік Г.О. – К., 2014. – 20 с.
19. Паршукова К.Ю. Общая характеристика правоотношений, порождаемых усыновлением, и их правовая природа // Семейное и жилищное право. – 2008. – № 2. – С. 14-17.
20. Ботчаева М.А. Тайна усыновления в Российской Федерации // Актуальные проблемы российского права. – 2012. – № 1. – С. 181-188.
21. Зілковська Л.М. Правове регулювання усиновлення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л.М. Зілковська. – Київ, 2002. – 20 с.
22. Грабовська О.О. Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які проживають на території України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.О. Грабовська. – Київ, 2005. – 19 с.
23. Стоянова Т.А. Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.А. Стоянова. – Одеса, 2009. – 17 с.
24. Деркаченко Ю.В. Реалізація міжнародно-правових норм у сфері міждержавного усиновлення дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ю.В. Деркаченко. – К., 2010. – 16 с.
25. Губанова О.В. Організаційно-правове регулювання усиновлення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.В. Губанова. – К., 2011. – 20 с.
26. Тавлуй О.В. Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) : 12.00.08 : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.В. Тавлуй. – Одеса, 2014. – 20 с.

Мельник Олександр Володимирович

**ОСОБИСТІ ВІДНОСИНИ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ВНАСЛІДОК УСИНОВЛЕННЯ:
СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ**

Стаття присвячена визначенню підґрунтя для дослідження особистих немайнових відносин між батьками та усиновленими дітьми. Розглядаються наукові дослідження відповідно до трьох напрямків: теорія особистих немайнових прав; правовідносини між батьками та дітьми; усиновлення, яке є підставою для виникнення прав та обов'язків між батьками та усиновленими дітьми.

Ключові слова: особисті немайнові права, усиновлення, батьки, діти, сім'я.

Мельник Александр Владимирович

**ЛИЧНЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РОДИТЕЛЯМИ И ДЕТЬМИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ВСЛЕДСТВИЕ
УСЫНОВЛЕНИЯ: СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ**

Статья посвящена определению основ для исследования личных неимущественных отношений между родителями и усыновленными детьми. Рассматриваются научные исследования в соответствии с тремя направлениями: теория личных неимущественных прав; правоотношения между родителями и детьми; усыновление, которое является основанием для возникновения прав и обязанностей между родителями и усыновленными детьми.

Ключевые слова: личные неимущественные права, усыновление, родители, дети, семья.

Melnyk Oleksandr Volodymyrovych

**PERSONAL RELATIONSHIPS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN, RESULTING FROM ADOPTION: STATE
RESEARCH PROBLEMS**

The article is devoted to the definition of a framework for the study of personal relations between parents and adopted children. Considered research under the three areas: theory of moral rights; relationship between parents and children; adoption, which is the basis for the rights and obligations between parents and adopted children.

Keywords: moral rights, adoption, parents, children, family.